

BÁRDI NÁNDOR*

Kötődéskutatás

Kisebbségi témákkal foglalkozó szaktörténész vagyok, és jó sorsom úgy hozta, hogy most... így szoktam kezdeni a kapcsolatfelvevő leveleimet, mintegy legitimálva, hogy kezdeményezésem valamilyen elrendelt sorsfolyamat része.

Mikor itthon vagy a határokon túl előadok, mindig a pozicionálással kezdem: „született magyarországi vagyok”. Ez itt és ott mást jelent. Aztán rázúdítom a közönségre az agyonstrukturált információkat, sok apró hétköznapi példával, mediátorszerepet betöltve.

Ezért aztán egyre inkább azt gondolom, hogy eddigi munkám lényege a varázstanítás: Magyarországon elmagyarázni, hogy a kisebbségi magyar közösségeket ugyanúgy a társadalmi-politikai-gazdasági érdekviszonyok, az életlehetőségek keresése határozza meg, mint az itthonit, csak épp más adottságokkal (mint a marginalizáltság) és más keretek között (a többségi nyelv, a többségi kultúra habitusának hatása alatt) akarnak boldogulni, és más kompetenciákkal is bírnak, mint mi többségiek, egynyelvű nemzetállamiak. Például képesek több kultúra és igazság között mozogni.

A határokon túl pedig „marslakóként” saját társadalmuk hagyományairól, működéséről próbálok beszélni, túllépve a hétköznapi közmeggyőződéseken, de békén hagyva az önazonosságot (azaz, hogy kik vagyunk), de segítve az önismeretet, helyzettudatot (azaz, hogy milyen körülmények között élünk).

Ez ettől még nem tudomány, és azt a szándékot sem tudja indukálni, hogy ha valaki tájékozódni akar magyar kisebbségi ügyekben vagy a szomszédországi belpolitikákban, az az interneten csak egy-két kattintás. Mégse teszik.

Ugyanakkor a kormányzati propagandában, arra ráégvé, sikerágazatként jelennek meg ezen közösségek építkezései, elhallgatva a kárpátaljai és a vajdasági exodust, az erdélyi és felvidéki fiatalok agyelszívását.

Három évtizede az izgat, hogy mi működteti ezeket az etnokulturális alapon szerveződő közösségeket, hogyan szerveződnek meg a kis magyar világok, és kik, hogyan konstruálják meg és működtetik a kisebbségi társadalmukat? A szenvedés és hanyatlástörténetekkel szemben olyan közösségeket szeretnék bemutatni, amelyek a 20. század rendkívül változó regionális, nemzetközi viszonyai között, adottságaikkal és forrásaival keresték a helyüket. Vezetői nemcsak elszenvedői voltak

* A szerző történész, a Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet főmunkatársa. E-mail: Bardi.Nandor@tk.hu

az eseményeknek: a gyakori és radikális politikai-hatalmi változásokra különböző válaszokat dolgoztak ki, és ezek megvalósítása érdekében döntéseket is hoztak.

Miközben léteznek intézményes közösségépítő hagyományok az egyházban, az oktatásban, a kulturális intézményrendszerben, mégiscsak azt látom, hogy a húszas évek közepétől az egyéni kezdeményezések, adaptációk azok, amelyek újra és újra reintegrálják a közösségeket. A tudomány felkent papjai „erős szerkezeteknek” is nevezhetik ezeket a személyeket, vagy épp „etnikai vállalkozóknak”, politikusokban „nemzetépítők”-nek. Azonban, ha némileg önkényesen szemezgetve végigtekintünk az életpálya-teljesítményeken (és itt neveknek kell elhangozniuk): a felvidéki Szent-Ivány József, Tarján Ödön, Szvatkó Pál, majd Janics Kálmán, Gyönyör József, Duray Miklós, Tóth Károly Kárpátalján Fodó Sándor és Cserniczkó István, a Vajdaságban Várady Imre, Szenteleky Kornél, Kek Zsigmond, Bori Imre, Csorba Béla, vagy Erdélyben Kecskeméthy István, Paál Árpád, Jancsó Béla, György Lajos, Kelemen Lajos, Imre Lajos, Makkai Sándor, Mikó Imre, avagy a székelyföldi nemzetiesítők, Bányai János, Csutak Vilmos, Domokos Pál Péter, Haáz Rezső, Pál Gábor, Vámszer Géza, később az államszocializmusban is más-más úton teljesítő Márton Áron, Domokos Géza, Jakó Zsigmond és a sok helyi tanár, orvos, pap, mint „népész” – ahogy 1964-ben egy gráci geológus nevezte őket –, ugyanígy a 89' utáni víziókkal bíró erdélyieket nézve, Tőkés, Markó, Kató, Böjte, és mások... Tehát ekkor azt látjuk, hogy egyrészt összekapcsolódó szocializációs kereteik voltak, legyen az a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, az egyházi megújulási keresztényszociális mozgalmak, a szerkesztőségek, az egyetemi generációs csoportok.

Másrészt, és ez a mondandóm lényege: sajátjuknak érzett közösségük mellett tettek folyamatosan cselekvő tanúbizonyságot. Teológiai értelemben a martüroé nemcsak a szenvedés vállalását jelenti, hanem az identitásból való elkötelezett tanuskodást, bizonyágtévest a közösség mellett, azaz elhivatást. Ahogy Ricoeur mondja: az igaz tanút a hamistól az elkötelezettsége különbözteti meg: *„A tanú elkötelezettsége, kockázatvállalása magára a tanúságra utal, ami viszont sokkal többet jelent a látott dolgok pusztá elbeszélésénél. A tanúság és a tiszta szív elkötelezettséget és a halálig való elkötelezettséget jelenti. A tanúság része az igazság tragikus sorsának.”* Ez vezet el a hivatásérzethez és a küldetésstudathoz.

Mindehhez nekem mi közöm lehet? Figyelem a hőseimet, és figyelem a körülöttem zajló eseményeket. Alkalmazkodom a sokfelé elágazó, a legkülönbözőbb határon túli érdekérvényesítési és kulturális gyakorlathoz, és közben óhatatlanul hasonulok sok megismert döntési helyzethez, közpolitikai elgondoláshoz.

Csakhogy a saját politikai közegemben és generációmban a kilencvenes évek közepétől egyre magányosabbnak érzem magam, mert a politika értelmét illetően elfogadottá vált a hatalom megszerzésének és megtartásának, a mozgósítás gyakorlatának az elsődlegessége. Miközben a kisebbségtörténeti tanulmányaimban azt láttam, hogy az állam mellett szerveződő párhuzamos társadalmakban nem

a „vezér” a sikeres, hanem a „domináns” vezető. A politika tartalma a közjót hozó vagy azt védő stratégiákról való folyamatos egyeztetés.

Ugyanakkor a helyi „népészek” a politikai cselekvés célját a jó élet létrehozását, a közügyek intézését – ösztönösen, gyakran spirituális háttérrel –, a belső demokrácián túl, elsősorban a közösség politikai és közműveltségbeli nevelésében, polgárosításában látták. Így a társadalom építése – a mai bevett politikai gyakorlatól eltérően – nem „politikai kommunikáció”, nem „meggyőzés”, nem „propaganda”, nem „imidzspépítés”, nem „politikai marketing”, hanem a polgárok lelkének ápolása, a személyes útmutatás és példamutatás. Eszerint a társadalmi élet mozgatórugója nem a személyes érdek, hanem a közösségi értéknek kell lennie, és ezzel lehet hatékonyan kulturális alapon (az etnokulturális adottságok révén) intenzív életet élő közösséget építeni.

A kivülállás pozíciója egyrészt a határon túli magyar közeg és a magyarországiak közti helyzetemnek köszönhető, amely a magyarországi 22 millió románal kezdődő honi idegenellenesség miatt is egyre problematikusabb, hisz mégiscsak 400 ezer hatuma (erdélyi a kifejezés eredete) érkezett Magyarországra, és 1,1 millióval nőtt a magyar állampolgárok száma. S egy-egy munkahelyen, településen konfliktushelyzetekben folyik a nyelv nélküli határtermelés, amelyben gyakori szereplő az önmagát egyenrangúnak tartó (a gyűttment szerepet el nem fogadó), sokfelől bevándorolt határon túli magyar ember.

Másrészt idegenséget, magányosságot hoz, („az otthontalanság otthonosságát”), de az élesebben látást segíti, amikor a körülöttem zajló eseményeket, kutatásfüggő emberként, csak elemzendő jelenségekként kezelem. Az önépítkezésen túl a korrupciót, a csalást, a pofátlanságokat is így látom; a Tündérkert eredeti jelentésére figyelek: zavaros viszonyok, álnok szereplőkkel. Próbálok megérteni és nem megítélni a mozgatórugókat. Amikor azt állítják nyilvánosan, hogy „nem értem Erdélyt” (annak lelkét, szellemét), nemcsak az jut eszembe, hogy ez engem nem is érdekel, mert társadalmi jelenségeket vizsgálok, hanem az ítéletmondó szocializációja, társadalmi beágyazottsága, s hogy miért is működik így ez az ember? Milyen gyakorlat van egy ilyen határkijelölés és stigmatizáció mögött? S viszont mikor egy héten harmadszor is kiejtem a számon, hogy „erdélyi, de rendes ember”, magamat is vizsgálnom kell. Ezek az engem személyesen is érdeklő hálózati-szocializációs kérdések.

Harmadrészt ambivalens helyzetek sorát látom. Székelyföld urbanizációja mivé alakította Marosvásárhelyt, a régió kispolgárosító közegét? Ha megépül a dél-szlovákiai autópálya, nem lesz-e Dunaszerdahely Pozsony elővárosa? Ha eltűnik a többségi állam mindennap érzékelhető közvetlen diszkriminációja, képesek lesznek-e a kisebbségi magyar pártok mozgósítani a parlamenti képviselői érdekében? Mi lesz, ha a budapesti és a regionális érdekkonfliktusok tudatosulnak

a kisebbségi közösségekben? Lehet, hogy a kisebbségi társadalom, az önismereti, társadalmilag reflexív kánon már csak egy múltbeli konstrukció maradt?

Itt élethelyzetek, beszédhelyzetek, emlékezetek működnek párhuzamosan. Olyan ez, mint az *Álmok álmodói* kiállítás „nemzet”-installációja: egy átlátszó függő hálókkaal tele terem, ahol a legkülönbözőbb magyar nyelvjárásokban, szlengben, témában egyszerre hallhatók szövegek, és ott járva-kelve mindig más-más régió, réteg, generáció hangja jutott el hozzánk. Talán a haza kutatása e (pozitív) kötődések egymásmellettiségének, keveredésének feltárása lehetne.

Beszélgessünk.